

SORGIÑAK EUSKALERRIAN

Zer diran eta zer egiten daben

Sorgiña zer dan guztiok dakigu baiña ez da ain erreza labur-labur esatea.

Bizitzako zeregiñetarako mundukoak ez diran almenak daukezela uste daben andrazkoak naiz gizonezkoak dirala esango geunke.

Itzaren jatorriari begiratzan ba'dautsagu,zozketa egiten dauana esan nai dau, "sortea" egiten dauana.

Zer egiten daben

Sorgiñak gauza asko egiten dabez, baiña sorgin lez egiten dabezenak, munduko almenak ezin egin daitekezenak izan bear dabe.

Gogoratu daiguzan batzuk:

- Taldeetan alkartuta dagoz.
- Odei guztien azpitik eta sasi guztien gaiñetik aidean ibiltzen dira.
- Egun izentatueta batzarrak egiten dabez, esaterako iretargi barrian.
- Batzarretan txarkeriak egiten dabez
- Ekaitzak eta kalteak ekarten dabez ,batez be etxe ta soloetara.
- Umeai eta gizonai gaisoak ekarten datsez.
- Pizti-antza artzen dabe.
- Begizkoarena ezarten dabe.
- Gaiso batzuk osatzen dabez igortziagaz eta otoitzakaz.
- Azur apurtuak eta alboratuak osatzen dabez:Zan-tirituarenagaz.
- Txerrenagaz zer-ikusia ei dauke eta gurtu be egiten dabe.
- Meza baltza egiten dabela be iñoz esan da.

Edestia

Sorginez ezaupidea antxiñakoa da Euskalerrria'n, fedea emen zabaldu baiño lenagokoa, baiña erdiaroa ezker dagoz jakingarri bereziak. Gogoratu Aimerik Pikaud'en illargi barri gaueko dantzak.

Erdiaroan siniste aundia egoan sorgiñai buruz, baiña aidean ibiltea eta beste gauza asko txerrenak euren irudimeanean sartutako gauzak dirala uste eben askok, ez benetan jazoten diran gauzak.

1521n.urtean il zan Martin de Arles Iruña'ko kalonjea eta jainko-iztilari ona eta gai oneri buruz orduan asko zabaldu zan liburu bat idatzi eban eta Euskalerrrian sorgin asko egoala diño. Eta txerrenaren laguntzaz joaten dirala leku batetik beste batera, eta gabetan akelarreak egiten ebezala, jentetza aundiak batuta,umeak amaren besoetatik kenduta eroaten dabez, eta erre eta gero jan egiten dabeze-la,etxeetara leioetatik eta ke-zulotik sartzen dirala bildurra ezarriaz. Berak ori dana irudimen utsa dala diño, baiña erri-gizon eta eleiz-gizon askok ori sinistu egiten eben.

Kalonje ori il eta laster asi ziran sorgiñen aurkako jokatibideak,batez be Naparroa'n, Logroño'tik eragiña etorrela. Lenengoan auzibide aundi bat sortu zan baiña gero inkisiziñoak berak baretu eban.

Florentzio Idoate' k idatzi eban jazokizunen edesti luze bat eta oneri jarraituko dautsagu:

Ituren'en

1525n.urtean zan, erriko eta inguruteako ainbat izan ziran batzar batera deituak eta egoerea larria zala eta sorgiñak ziralakoen entzutea eukenak ekarteko agindu eutsen eta arlo orretan jakituna zan Izaroz'ko Graziana'k esango eban nortzuk ziran sorgiñak eta nortzuk ez, euren ezkerreko begietara begiratuaz beste barik: Amar andra eta gizon bi izan ziran sorgin lez artuak. Beste askoren artean nastau ebezan eta barriro eskatu Graziana'ri zeintzuk diran esateko.

Amar artu ebazan lengoak eta bigaz eukan zalantza. Guztiak egiten ebezan sapoakaz igortzeko unguentuek, umeen odola ta biotza nastera sartuta, Mendaurre'ra joaten ziran akelarreetara eta an txerrenak ogia eta ardaa emoten eutsezan eta dantza baragarriak egin goizaldian oillarrak jo arte eta gero,gorputza unguentuz igortzi eta aidean etxeratzan ziran. Baiña gauza guzti oneik autortzeko,oiñaze ikaragarriak ezarri eutsezan eta dana zalantzapean geratu zan azkenean.

Burgete'n

1525n. urtean antzeko zerbait egin eben Balkarlos, Orreaga eta Burgete'n baiña ondorenak ez ziran izan bardiñak.

Balantza baimenduna izan zan burua eta lau andra eta gizon batzuk baitu ebazan eta Zaldaiz'en eta Billaba' n egiten ebezala akelarreak, gorputza igortzi egiten ebela unguentuek bereziakaz eta txerrenaren aginduak eukezala autortu eben. Batek autortu eban bere lagunak zaldi zurietan joaten ikusi ebazala eta abesten joaten zirala esan eban,baiña ori dana baiezteko ez egoan beste ezer Erro'ko Juana'ren etxean aurkitu eben romerozko pote bat beterik baiño.

Dana dala,Balantza epailleak andra batzuk erreteko agindua emon eban.

Orain-artean erriko epaitegiak ziran eta erregearen menpean egozan,baiña aurrerantzean inkisiziñoa sartzen da eta bigunagoa da.

Otxagabia'n

1539n.urtean,Otxagabia-inguruan dabiltz aztertzaileak:Lope zan alkatea eta onen aita be sorgin-entzutea eukan eta erre egin eben Kalagurri'n.Lope alkatea bera be astelen,eguasten eta barikuetan akelarreetara joaten zala iñoen eta batzar orreitan ikusten ei ziran lekaimeak,serorak eta santerak be,atsoak eta umeak be bai.Lope'k argi egin eban berba epaitegian baiña Kamus epaillea artega egoan eta Lope erbestera joateko zigorrak zigortu eben.

Burunda ta Arakil'en

1575-1576n. urteetan Burunda-inguruan dabil arazoa eta Urdiain da ardatza eta emen Grazia Martiz izan zan geien salatua: Onen etxe-ondoan amar notin ikusi ei ziran zuriz jantzita, eta ikusle batzuk urreratu ziranean,izara zuri orren gaiñean iges egin ei eben. Eta beste baten etxe orretatik ogei pizti ikusi ebazala urteten esan eban,gaberdian urte ziran txakur,aker, et auntsz orreik eta auzoko andra batek salatu ebazan bere umea il eutsoelako.

Grazia atsoa Iruña'ra eroan eben eta oiñazez berba egin erazo nai izan eben,baiña lagun errukitsu batzuk urten ziran bere alde. Urdiain'go abatak esan eban bere alde oso eleiz-koia zala eta epaia izan zan betiko erbesteratua izatea. Eta sei egunen barruan urten-bearra.

Larraun'en

1575n.urtean barriro dagoz epailleak Larraun'en, Uli leizan sorgiñak batzen zirala-ta. Beste Graziana bat agertzen da emen kalteak ezarten,malefizioak egiten,sapoak eta zugeak bitarte dirala, baiña Orrega'ko kalonjeak urten ziran euren alde. Eta Graziana sukaldari ona zala eta erregeentzat janariak be gertatzen ebazala esan eben. Dana dala, Graziana erbestera bialdu eben eta besteak askatu.

Urte beratan salakuntza egin eban Ziaurriz'ko abatak eta andra baten madarikapena ezarri eutsela illobari esan eban eta sorgiñak santuen irudiai txua botaten eutsela. Ume ondo ikasi batzuk be esan eben egia zala eta oiñazetua izan zan gizon batek agertu eban aker bateri atzean bakea emoten eutsola,baiña onen emazteak ezetz esan eban.

Mari Juana izan zan emen salatua, berrogeta amar urteko neskazarra, eta Urdax'eko abade batek txarto bateatuta egoala esan ebalako, barriro bateatu eben,baiña alperrik,bardin jarraitu eban.Aginaga'ko abatak txerren-kentzeko oikunea egin eutsan,baiña alperrik. Mari Juana 'k argi esan eban Txerrenak eroaten ebala bera akelarreetara. Gero Iruña'ra eroan eta oiñazeak ezarri eutsoezan. Larramendi'k jokatu eban bere alde eta agerpenak alkarren aurka egozala eta umeenak ames utsak zirala agertu eban eta txerrena bera be batzuren ustez aragizko gizona zala eta beste batzuren ustez egurrezkoa eta txakurra eta katua zala esan eban,batek ogei batzen zirala esan ebala eta beste batek millak batzen zirala... Dana dala, Mari Juana ta Mikel Zubiri eriotzara epaituak izan ziran.

Araiz-ibarrean:

1595n.urtean Araiz'ko betirako alkatea zan Lodosa'ko Fermin,eta sorgin-arloan billaketa egin eban: Maria Migel Orea zan sorgiña eta umea zala bere amomak emon eutsola sorgiña izateko ardurea esan eban eta bete egiten dauala. Dantza ederrak egiten dabez kamisa utsez jantzita, egaz eltzen ziran ibar batera eta erdian adar biko gizon bat bere bikote-lagunagaz agertzen zan, gero leiza baten gurtzen eben bikote ori, eta gaua sorgin-dantzan igaro ondoren, oillarrak jotzen ebanerako etxeratzen ziran.

Orea andreak bere agerpena egin-ondoren beste lekuko asko etorri ziran,bere lagunak, Arriba ta Errazkin' eko abatak, eskribau bat,abadegai bat eta askoren izenak salatu ebazan. Iruña'ko espetexeak sorgiñen lagunez bete ebazan.

Kaparroso baimenduna joan zan ara arazoa aztertzeke eta amar egun igaro ebazan itaunak egiten. Nabarmenkeri aundiagoak agertu ziran eta ainbat espetxean il be bai.

Inguruko bost erriak batu ziran Batzarresagasti etxean eta errudunak guztiak zigortzeko eta ingurua garbitzeko eskatu eben. Zortzi il ziran euren erruak autortuta eta josulagun batek lagunduta.

Alkateak bere almena oker erabilli ebala agertu zan,baiña gizon beteri berreun zigorkada emon eutsoezan eta gaiñera erbesteratu betirako eta beste bateri eun zigorkada eta erbestera sei urterako eta geratzen zan emakumeak askatasuna lortu eban.

Elgorriaga'n,Goizuetan eta Arraioz'en

1610n.urtean,erri oneitan erritarrak eurak asi ziran sorgiñak ilten.Arrayoz'en 1612n.urtean asarre aundiak egozan sorgikeria dala-ta sendien artean eta andra salatuak torrean itzi ebazan.

XVII gizaldian

1610n.urte-inguruan Naparroa'n garrantzi aundia dauke sorgin-arazoak: Logroño'n Bezerra ta Albarado epailleak ekin eben aldiari eta Iparraldean Lankre epaillea.Oneintzat umeen autorpenak ziran naikoa eta laster asi ziran sorgiñak erreteko sueteak biztuten eta Zugarramurdi agertu zan sorgin-leku ospetsu lez.

Albarado'k artu ebazan Lesaka'n eta Bera'n entzunak.Ikaraz beterik egoan jendeak bete ebazan Logroño'ko espetxeak.

Egin zan epaikundea eta Abadeak eta gotzaiñak eta epai-lariak alkar ulertu-eziñik ikusten dira,Bizkai'ko korrexido-rea be agertzen da sorgiñen aurkako salakuntzak sinisten. Baiña apurka-apurka sorgiñak galtzen doaz eta arlo orretan bakea dator Euskalerrri osora.

Olazar'tar Martin'ek

Inkisiziñoa eritxon auzitegiak eukan sorgiñen ardu-rea eta 1570n. urtean Kalaorra'n eukan bere etxea. Auzitegi onen menpean lurralde zabala egoan: Naparroa, Euskalerrria, Burgos'ko iparralde, Soria-zati bat, Errioxa ta Kantabria. Bitarikoak ziran arduradunak, Auzitegian batzuk eta erririk erri beste batzuk errudunen billa. Kalaorra'tik eta Logroño'tik etortzen ziran ba gure billatzailleak eta gauza bigaz egozan arduratuta: Emendik ebiltzazan protestanteakaz eta sorgiñakaz eta XVIII gizaldian arduratu ziran enziklopediadu-nakaz.

Zugarramurdi'n arrapatu eben sorgin-talde bat eta 1611. urtean arduratu ziran epaikariak. Orduan Europa osoa egoan sorginkeriz nastatuta.

Zugarramurdi'koa gauza aundia izan zan: akela-rreak egiten ebazan, umeak eta gazteak nastean, sasien gaiñetik egaz, pozoiak, igortziteak, txerrena-ren ordeko piztiak, esaterako sapoak, gorpuak lur-petik aterateak eta jateak, seksu-jokoak, Txerrena-gaz artu-emonak...

1570n. urtean erre ebazan ogeta amar napar eta Zugarramurdi'n zazpi.

Europa osoan asko erre ebazan XVI-XVII gizaldie-tan, naizta inkisiziñorik egon ez.